



ПРОПАГАНДА ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ У ПРАВОЗАХИСНІЙ І ГРОМАДСЬКО-ПРОСВІТНИЦЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ В. Г. КОРОЛЕНКА

А Узагальнена форма пропаганди загальнолюдських цінностей у творчості і діяльності В. Г. Короленка: захист цінностей людського життя та права знедолених народів на цінності власної культури – релігійність, традиційність, національна ідентичність, самобутність; громадська робота з поширення цінностей творчої особистості – грамотності, освіченості, активного перетворювального пізнання світу.

Ключові слова: В. Г. Короленко, загальнолюдські цінності, громадсько-просвітницька діяльність, правозахисна діяльність, «людина світу», «людина культури».

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Розбудова демократичної держави та долучення України до світового цивілізаційного процесу зумовлюють необхідність засвоєння суспільством загальнолюдських цінностей і кращих надбань світової культури, органічного поєднання смислотворчих засад буття особистості з новими орієнтирами оцінки минулого і проектування майбутнього. За таких умов особливого значення набуває проблема виховання загальнолюдських цінностей, оновлення, збагачення і корекції особистістю життєвих прагнень, діяльності та поведінки. Необхідність обґрунтування нових підходів до виховання людини, спрямованих на утвердження загальнолюдських цінностей, стимулює увагу до кращих традицій української і світової педагогічної думки, вивчення й актуалізацію досвіду розроблення та реалізації концепцій виховання визначними представниками вітчизняного просвітництва кінця XIX – початку XX століть. У когорті таких культурно-освітніх діячів чільне місце займає В. Г. Короленко, який зробив унікальний за своєю вагомістю внесок у розвиток вітчизняної педагогічної думки та практично реалізував аксіологічну громадсько-просвітницьку життєву позицію.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Сучасна вітчизняна наука має значний доробок, який містить теоретичні узагальнення про історико-педагогічний і соціокультурний розвиток людства в XIX – на початку XX століття, філософсько-світоглядні й культурологічні характеристики досліджуваного періоду (М. Данилевський, С. Ольденбург, Т. Морозова, Л. Скремінська, І. Кронрод); теоретичні положення щодо ретроспективного вивчення педагогічних явищ і процесів (А. Бойко, С. Золотухіна, Г. Корнетов, В. Кремінь, Ю. Мануйлов, Н. Побірченко, А. Сбруєва, С. Сисоєва, О. Сухомлинська та ін.); висновки вчених про специфіку освіти даного періоду (М. Антонєць, О. Гніздлова, О. Ільченко, Н. Коцєрга, В. Ревєгук та ін.).

Мета даної статті полягає в узагальненні форм пропаганди В. Г. Короленком цінностей «людини культури» та «людини світу» у правозахисній і громадсько-просвітницькій діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Прагнення В. Г. Короленка до поширення загальноосвітніх і педагогічних знань, залучення широких мас до культурних надбань становить основу потужного виховного впливу просвітника на різні групи населення, є засобом реалізації його системи загальнолюдських цінностей. У 80-х роках XIX ст., перебуваючи в низці політичних заслань у

віддалених регіонах Російської імперії, В. Г. Короленко не лише збирав матеріали для своєї художньої і публіцистичної творчості, а й активно, послідовно, наполегливо займався просвітницькою та педагогічною роботою, яка ґрунтувалася на цінностях гуманної, самодостатньої, творчої, духовної, моральної особистості, її баченні як «людини світу» і «людини культури». Вивчення й аналіз праць В. Г. Короленка, листування, щоденникових записів та архівних матеріалів дозволяє стверджувати, що пропаганда цінностей «людини світу» та «людини культури» була однією з вагомих сторінок діяльності просвітника. Він не пропускав жодного випадку, де зневажалося почуття людської гідності та порушувалася соціальна справедливість. До нього, як до правозахисника, з листами зверталися прості люди, де б він не жив – у глухому В'ятському засланні чи в заполярній Якутії, у Нижньому Новгороді, Петербурзі чи на Полтавщині. Основний мотив гуманістичної правозахисної діяльності просвітника визначався словами героя його оповідання «Парадокс»: «Людина створена для щастя, як птах для польоту» [4, с. 211].

В. Г. Короленко неухильно і послідовно дотримувався у своїй громадській діяльності цінності людського життя і права кожної людини на його підтримання, хоча б на елементарному рівні. Беручи безпосередню участь у заходах із ліквідації наслідків голоду 1891–1892 рр. у Середньому Поволжі, він сам організував допомогу голодуючим селянам, на його ім'я надходили кошти з усіх кутків країни. Наперекір цькуванню з боку губернської адміністрації й розлючених представників влади, він власноруч складав списки найнужденніших селян, на гроші, що були зібрані редакціями «Русской мысли» та «Русских ведомостей» і на благодійні кошти приватних осіб організував 58 громадських їдалень, часто сам постачав туди продукти і складав списки голодуючих.

Діяльність із ліквідації наслідків голоду вимагала від В. Г. Короленка значних моральних і фізичних сил, адже кількість голодуючих із кожним днем не зменшувалася, а збільшувалася. У 1892 р. у своєму Щоденнику він записав: «Земське керівництво воювало не з голодом, а зі спробами годувати голодних» [2, с. 51]. Визначаючи причини голоду селянства, В. Г. Короленко вказував на те, що це явище пов'язане в першу чергу з жорстоким розоренням сіл поміщиками і земськими діячами, говорив про нелюдські умови життя селян та їхніх дітей, низький рівень їхньої духовної культури та приреченість на безпросвітне існування за межею бідності.

Аналізуючи епістолярну спадщину В. Г. Короленка, оригінали і копії листів до рідних, друзів, знайомих, які збереглися у Полтавському літературно-меморіальному

музеї, виявляємо, що правозахисна діяльність супроводжувала його, починаючи з 90-х років XIX ст., до кінця життя.

Невтомний громадський діяч, який відстоювався цінності істини, грамотності, освіченості й глибоко розумів силу їх виховного впливу, багато також зробив для розповсюдження у народі знань і книги як їхнього носія. Так, у 1900 р. він сприяв проведенню народних педагогічних читань видатним педагогом, ученим П. Лесгафтом [3, с. 163]; один із перших Народних будинків як культурно-освітніх закладів був відкритий із ініціативи Полтавського земства та за допомогою В. Г. Короленка у 1901 р. в Полтаві. Це фактично був місцевий центр позашкільної освіти, у якому об'єднувалися читальня, бібліотека, чайна, театр, задовольнялися вимоги щодо корисних розваг, сюди приходили й окремі особи, і цілі родини, діти і старші люди [3, с. 164].

Величезна робота проводилася В. Г. Короленком для захисту прав національних меншин. Він засуджував політику місцевих органів влади, які розпалювали націоналістичну ворожнечу, дозволили трапитися таким жахливим злочинам, як Кишинівський погром (1903 р.). У 1905–1907 рр. він виступав перед місцевими жителями Полтави, переконуючи їх не вчиняти єврейських погромів, написав декілька звернень до народу.

У 1913 р. у справі єврея Бейліса В. Г. Короленко виступав також на захист цінностей життя і національної ідентичності. Створений В. Г. Короленком і М. Горьким у Петербурзі комітет боротьби з антисемітською політикою царського уряду виступив на захист Бейліса, звинуваченого властями у ритуальному вбивстві у процесі судового розгляду справи. У цей час В. Г. Короленко написав і опублікував 15 статей на захист єврейського народу. Наприклад, у газеті «Киевская мысль» були видруковані статті: «На Лук'янівці» (1913, № 291), «Бейліс і мултанці» (1913, № 292), «Ще про Лук'янівку» (1913, № 294). Слово письменника, сміливе і принципове, закликала відстоювати цінності рівності, справедливості, людяності.

У листах просвітника до рідних і близьких, у яких присутні відомості про те, що цінності «людини світу» (правда, свобода, справедливість, рівність усіх перед законом, демократія) відстоювалися і пропагувалися ним постійно та неперервно. Так у листі до Олександри та Сергія Малишевих від 23 лютого 1911 р. знаходимо: «Радий, що, нарешті ця справа про поліцейські звірства почала рухатися. Коли побачиш цих мужиків, скажи, що Короленко їм кланяється і радить: триматися твердо на допитах, говорити тільки правду, вимагати, щоб записували як вони говорять, з начальством триматися ввічливо... не чинити ніякого насильства нікому... Хай справа йде законним чином. А почнуть заплутувати – нехай звернуться до когось із саратовських адвокатів». З наступного листа до цих же адресатів (від 21.04.1911 р.) робимо висновок, що Короленко не зупинився на попередніх рекомендаціях, що він порадив саратовським мужикам, які постраждали «від побойів на дізнанні» звернутися до присяжних повірених – В. Поляка і М. М'ясоєдова – за допомогою. А ось із листа від 7–20 грудня 1914 року бачимо, що В. Г. Короленко, за безліччю справ, навіть за кордоном не забув про «справу упокореного» села: «Що сталося з побитими? Чи всі виздоровіли? Як Павло Титаренко, здається, це він збирався «з новою водою» покинути світ. На щастя, цього очевидно не сталося...» [7, с. 73].

Захисник права людини на життя, В. Г. Короленко рішуче виступав проти беззаконня, полтавці називали його «совістю Полтави». При частих змінах влади, коли

представники різних владних структур чинили розправу над своїми політичними противниками, він одразу ж ставав на захист тих, кому загрожувала незаконна розправа. Глибоко обурюючись, коли місцева адміністрація судила і карала (а часто карала й без суду) не за вчинки, а за спосіб мислення всіх, хто думав не так, як ті, хто був при владі, письменник, використовуючи свій авторитет та взаємозв'язки, кидався рятувати цих людей, ставав на їхній захист [1, с. 94].

Аналіз листів В. Г. Короленка до А. Луначарського та Х. Раковського свідчить, що письменник закликав владу в ім'я порятунку людського життя піднятися над класовими і політичними інтересами, захистити найголовнішу і найдорожчу цінність на Землі – людину. «Навіть при царській владі, – писав він у листі до голови Раднаркому УРСР Х. Раковського, – соромилися страчувати дітей, та ще «в адміністративному порядку», без суду ... зараз в Українській Республіці таке адміністративне дітвобство вже набуває характеру «побутового явища». Оскільки в нас відсутні органи гласності, в яких я міг навіть при царській владі протестувати проти тогочасної епідемії смертних кар, то я змушений обмежитися цим листом до Вас» [6, с. 50].

Репутація заступника за несправедливо скривджених, з якою В. Г. Короленко ввійшов в історію, є зрозумілою з урахуванням своєрідності його системи загальнолюдських цінностей. Дослідники підкреслюють, що справжньою перемогою були для нього випадки, коли вдавалося вдихнути мужність у серце пригніченої людини, допомогти їй розігнутися під тягарем завданої несправедливості й самій стати на шлях боротьби з кривдником. Для просвітника це було рівнозначне другому народженню, повному оновленню людини. Дуже сучасно звучить королєнківський заклик захистити найбільшу цінність на землі – людське життя. Він був переконаний, що людину не можна засудити за переконання, адже «карати можна лише за вчинки, а не за думки» [7, с. 151]. Як гуманіст, що боровся за цінності істини, правди, свободи і права, проти прагнення будь-якої влади порушити ці пріоритети, життя людини він вважав священним, підкреслюючи, що страчувати за переконання не можна. Він вважав, що людина зобов'язана бути перш за все гуманною, що необхідна справедливість, що совість має керувати вчинками людей.

Для пропаганди цінностей «людини світу» (свободи, справедливості, рівності) та «людини культури» (народності, традиційності, національної ідентичності) у жовтні 1905 р. В. Г. Короленкові вдалося відкрити у м. Полтаві друкований орган, що став засобом поширення правових і культурно-освітніх знань серед місцевого населення. Група полтавських прогресивних діячів придбала газету «Полтавщина», душею, натхненником і основним організатором якої став В. Г. Короленко, який писав передові статті, нариси, фейлетони, огляди періодичних видань. Газета завдяки його діяльності стала виразником демократичних ідей і прагнень жителів Полтавського краю.

Упродовж двадцяти років життя на Полтавщині В. Г. Короленко підтримував розвиток української мови як провідної цінності народу. Він писав, що «мова – справжня душа народу, втративши мову, народ історично гине» вважав, що справжня українська мова – це мова Т. Г. Шевченка й І. П. Котляревського, і на цій мові потрібно писати й перекладати, радив і свої твори перекладати українською мовою, близькою до полтавської. Активно цікавився розвитком української культури, В. Г. Короленко всіляко сприяв її прогресивним діячам, підтримував тісні стосунки з діячами П. Грабовським,

П. Мирним, М. Коцюбинським, І. Тобілевичем. Через журнал «Русское багатство» він намагався популяризувати серед російських читачів найкращі досягнення прогресивної української літератури, опублікував на сторінках цього журналу низку статей про таких видатних представників української культури, як М. Кропивницький, П. Грабовський, Т. Шевченко, І. Франко та ін., що свідчить про розуміння і визнання В. Г. Короленком цінностей класичної української літератури. Він був упевнений у кровній спорідненості російського й українського народів, бачив необхідність їхньої спільної боротьби за прогресивні соціальні свободи й ідеали. В. Г. Короленко не тільки вважав за необхідне популяризувати твори кращих українських письменників серед російських читачів, а й закликав робити цю справу спільними зусиллями літераторів обох народів.

В. Г. Короленко відстоював право українського народу на власну мову і культуру. Він вважав національну мову великою цінністю, найдоцільнішим джерелом спілкування, засобом створення культурних надбань, зброєю народу в боротьбі за своє соціальне і національне визволення. Як зазначає М. Антоненко у статті «В. Г. Короленко і народна освіта», у 1917 р., дбаючи про ліквідацію успадкованої від самодержавства масової школи, В. Г. Короленко, підтримуючи право українців на національну школу, склав текст «Відозви культурно-освітньої секції професійних спілок», у якій проголошувалася цінність знань: «...Знання є сила. Грамотність – перший ступінь до здобуття необхідних знань. Тепер більше, ніж коли б то не було, неписьменний нагадує сліпого, який не може без сторонньої допомоги знайти свою дорогу. Великий процент неписьменності в нашій вітчизні є тим злом, що виснажує наш край у тяжкій боротьбі за майбутнє... Навчатися ніколи не пізно» [2, с. 80].

В останньому з листів до А. В. Луначарського В. Г. Короленко висловив думку про низький загальноосвітній рівень народу, зниження престижу інтелігенції в розповсюдженні знань серед населення. Він переконував, що народ «...ще далекий від того, щоб стати на чолі кращих прагнень людства. Йому потрібно ще навчатися, а не навчати інших» [3, с. 266]. Завданням просвітництва В. Г. Короленко вважав не просто ліквідацію безграмотності, а формування в особистості свідомого ставлення до майбутньої життєдіяльності, принципово важливою була його думка, про те що необхідно не тільки навчати людей читати і лічити, потрібно сформувати у грамотних людей активну життєву позицію: «... усім, кому тепер темно, голодно, холодно, хто журиться, що його діти ростуть у фізичній і духовній темряві, без необхідних людині зручностей і без освіти, потрібно прагнути стати грома-

дянином свого міста і, головне, всієї своєї вітчизни» [3, с. 356].

«Совість епохи», «світлий духом», «праведник», «адвокат слабких і пригноблених», «апостол діяльної любові», «живий червоний хрест», «моральний геній» – так характеризували В. Г. Короленка сучасники, його моральний авторитет був надзвичайно високим. Він переконував: «Потрібна справедливість! Коли вона, накопичуючись потроху, маленькими іскорками, утворює великий вогонь, він спалить усю неправду і весь бруд землі, і тільки тоді життя змінить свої важкі, сумні форми. Завзято, не шкодуючи себе, нікого і нічого, вносьте в життя справедливість» [5, с. 144].

Висновки. Отже, вивчення та аналіз комплексу джерел свідчать, що все своє життя В. Г. Короленко боровся за людську гідність, справедливість і щастя людей, проти соціальної нерівності та націоналізму, бажав бачити людей мужніми і чесними. Правозахисна діяльність В. Г. Короленка була спрямована на покращення життя людини, боротьбу за цінність права і свободи.

Провідними цінностями правозахисної діяльності В. Г. Короленка були: правдиве правосуддя і справедливість, свобода совісті і свобода національного самовизначення, людська гідність, рівність усіх громадян перед законом і відповідальне ставлення до закону. Ця діяльність просвітника базувалася на принципах гуманізму, демократичності, інтеркультурності, інтегрованої, єдності цінностей «людини світу» і «людини культури» на спільній основі цінностей гуманної, самодостатньої, творчої, духовної та моральної особистості.

Багатогранна творчість і діяльність В. Г. Короленка дає змогу оцінити низку педагогічних явищ і процесів, поглибити скарбницю загальнолюдських цінностей, що сприятиме відродженню надбань вітчизняної педагогіки, пошукам шляхів ефективної реалізації інноваційних концепцій навчання та виховання.

Список використаних джерел

1. В. Г. Короленко в воспоминаниях современников. – Москва : Гослитиздат, 1962. – 653 с.
2. Гнізділова, О. А. Володимир Короленко : педагогічні ідеї та досвід громадсько-просвітницької діяльності : навч. посіб. / О. А. Гнізділова ; Полт. держ. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. – Полтава, 2006. – 188 с.
3. Короленко, В. Г. Письма из тюрьмы и ссылки. 1879–1885 / В. Г. Короленко ; под ред. и с примеч. Н. В. Короленко и А. Л. Кривинской. – Горький : Горьковское изд-во, 1935. – 234 с.
4. Короленко В. Г. Собр. сочинений : в 10 т. / В. Г. Короленко. – Москва : Худож. лит., 1953–1956. – Т. 2. – 1954. – 479 с.
5. Котов, А. К. Короленко. Очерк жизни и литературной деятельности / А. К. Котов. – Москва : Гослитиздат, 1957. – 85 с.
6. Меламед Е. Об одном сюжете Короленко (К изучению архивных материалов В. Г. Короленко) / Е. Меламед // Вопросы литературы. – 1987. – № 5. – С. 271–277.
7. Неизданные дневники В. Г. Короленко / публикация Е. И. Гибет // Советская Украина. – 1960. – № 3. – С. 135–149.

Дата надходження авторського оригіналу до редакції : 01.02.2015

Винничук Р.В. Пропаганда общечеловеческих ценностей в правозащитной и общественно-просветительской деятельности В. Г. Короленко.

Обобщена форма пропаганды общечеловеческих ценностей в творчестве и деятельности В. Г. Короленко: защита ценностей человеческой жизни и права обездоленных народов на ценности своей культуры – религиозность, традиционность, национальная идентичность, самобытность; общественная работа по распространению ценностей творческой личности – грамотности, образованности, активного преобразовательного познания мира.

Ключевые слова: В. Г. Короленко, общечеловеческие ценности, общественно-просветительская деятельность, правозащитная деятельность, «человек мира», «человек культуры».

Vynnychuk R. V. Promotion of values in human rights, social and educational activities V.G. Korolenko.

Generalized form of propagation of universal values in creativity and V. G. Korolenko's activity is considered: protection of values of human life and the right of the wretched people to values of the culture – religiousness, traditional character, national identity, originality; public work on distribution of values of the creative person – literacy, erudition, active converting knowledge of the world.

Key words: V. G. Korolenko, universal values, socially-educational activity, remedial activity, «the person of the world», «the person of culture».